

UDK
904:725.945](497.5-37 Pula)
UDC

KAMENI SPOMENICI IZ PULE I OKOLICE - 2005.

Alka STARAC

Izvorni znanstveni rad

Alka STARAC
Arheološki muzej Istre
Carrarina 3, 52100 Pula, HR
alka.starac@pu.htnet.hr

Primljeno: 15.09.2006.
Odobreno: 21.06.2007.

Lapidarij Arheološkog muzeja Istre obogaćen je 2005. godine s nekoliko rimskih natpisnih i reljefnih kamenih spomenika, koji su prikupljeni zahvaljujući prijavama nalaznika i u suradnji s Konzervatorskim odjelom Uprave za zaštitu kulturne baštine u Puli.

KLJUČNE RIJEČI: *ara, Galižana, Pula, sarkofag, stela, vijenac*

Bogatu zbirku epigrafskih spomenika iz Pule povećali smo krajem 2005. godine ovećim brojem natpisa ranije nepoznatih stručnoj javnosti. Marko Uhač iz Konzervatorskog odjela u Puli te Ivo Juričić i Alka Starac iz Arheološkog muzeja Istre obišli su 20. prosinca 2005. privatni posjed Denisa Bulešića u Puli (Monte Serpente) i pregledali prikupljene kamene spomenike. U zidovima ugostiteljskog objekta, u dvorištu privatne kuće i na okolnom ograđenom zemljištu, zatečen je veći broj ulomaka kamenih spomenika od vapnenca koji su odmah određeni za registraciju kao pokretno kulturno dobro.

Spomenici uzidani na privatnom posjedu:

1. Gornji dio arhitektonske stele od vapnenca. Glatki pilastri imaju korintske kapitele s jednim redom listova i nose dvopojasni profilirani arhitrav sa zabatom i četverolatičnom rozetom. Na uglovima se nalaze akroteriji u obliku palmeta, a između akroterija i vrha zabata pružaju se obostrano vitice s listovima i cvjetovima. Natpis se nalazi u natpisnom polju visine 13 cm (nepotp.) i širine 28 cm (potp.).

Sl. 1 Stela Gaja Lindija (foto: Alka Starac)

C(aius) Lindiu[s] / [- - -]

Obiteljsko ime (*nomen*) *Lindius* srednjoitalskog je podrijetla i razmjerno slabo rasprostranjeno; zabilježeno je u Rimu (CIL VI 5775), južnombrijskom gradu Narniji (CIL XI 4124), a najrasprostranjenije je u gradu *Larinum* u pokrajini Apulija i Kalabrija (CIL IX 756, AÉ 1994, 502, AÉ 1997, 334). U drugom je redu vidljiv vrh nekoliko slova, možda C[.]PR[...]. Rekonstrukcija početnog sadržaja drugog reda mogla bi glasiti: *C(ai) [l(ibertus)]*, iza čega slijedi osobno ime (*cognomen*). Prvo slovo kognomena moglo bi biti D, P ili R, a drugo P ili R. Vis.

26,5 cm (nepotp.), šir. 40 cm (potp.), duž. nepoznata. Visina slova: 1. red 3,7 cm. Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. – 2005.) Inv. br. A 29847. Tip stele i osobitosti dekoracije ukazuju na dataciju u kasnije julijevsko-klaudijevsko razdoblje, u prvu polovicu ili sredinu I. st. (sl. 1)

2. Desna strana pravokutne are od vapnenca. Natpisno polje pokriva cijelu prednju stranu spomenika i uokvireno je ravnom i izvijenom letvicom, visoko je 50 cm (potp.) i široko 23,5 cm (nepotp.). Natpis zauzima gornju četvrtinu natpisnog polja i ograničen je na ime pokojnice u dativu raspoređenom u dva reda.

[- -]claniae / [- -]inae

U prvom su redu ligaturom vezana slova N i I te A i E na kraju reda. Sačuvano je nešto više od polovice širine natpisnog polja te se za rekonstrukciju nomena pokojnice u prvom natpisnom redu mogu predložiti imena *Aeclania*¹, *Erclania* (CIL X 156, *Potentia*), *Fiduclania* (AÉ 1988, 882, *Gall. Lugudunensis*), *Peduclania* (CIL VI 22136, Rim) ili *Pisclania* (CIL VI 24215, Rim). Dajemo prednost ipak restituciji: *Fidiclania*, s obzirom na dokumentiranu prisutnost te obitelji u koloniji Poli i stariji nalaz spomenika Kvinta Sirtija Fidiklanija Apronijana, edila i duumvira kolonije Pole, koji je nakon municipalne karijere postigao viteški stalež kao *praefectus fabrum*². Fidiklaniji su zabilježeni ponajviše u Rimu i središnjoj Italiji³, ali ima ih i u Panoniji⁴. Nije poznato je li imenski obrazac uključivao filijaciju, niti je li bila riječ o oslobođenici. Među češćim kognomenima koji bi odgovarali, u drugom

Sl. 2 Ara [---]claniae / [---]inae (foto: Alka Starac)

¹ Osobito učestao nomen u srednjointskom gradu *Aeclanum*, CIL IX 1200, 1202-1204.

² AÉ 1980, 499; Jurkić-Girardi 1978, 361-367; Notiziario epigrafico 1994, 279.

³ Rim: CIL I 2522, 2663 b; CIL VI 9102, 17921, 17922; *Volsinii*: CIL XI 7334; *Tibur*: CIL XIV 4093; *Nomentum*: CIL XIV 3988. Jedna potvrda potječe iz sjeverne Italije: *Aquileia*, CIL V 1206.

⁴ Mocsy 1974, 126.

se redu nalaze latinski kognomeni *Crispina*, *Gemina*, *Sabina*. Vis. 58 cm (potp.), šir. 30 cm (nepotp.), visina slova 4,5 cm u oba reda. Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.) Inv. br. A 29849. Moguće vrijeme nastanka: I. - II. st. (sl. 2)

3. Ulomak pravokutne are od vapnenca.

Natpisno polje zauzima cijelu glatku prednju površinu 90 x 63 cm, a tekst je smješten u drugoj četvrtini visine natpisnog polja promatrano odozgo.

P(ublio) Sarioleno / Rufo frat(ri).

Spomenik Publiju Sariolenu Rufu podigao je njegov brat. *Sarioleni*, podrijetlom iz središnje Italije⁵, proširili su se u provincijama Narbonskoj Galiji⁶, Panoniji⁷ te u Mauretaniji gdje su njihovi članovi postigli istaknutu municipalnu karijeru⁸. Vis. 90 cm (potp.), šir. 63 cm (potp.), dužina nepoznata. Visina slova: 1. red 7,6 cm, 2. red 7,5 cm.

Sl. 3 Ara Publija Sariolena Rufa (foto: Alka Starac)

Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.) Inv. br. A 29850. Pravilnost slova i izostanak filijacije upućuju na vjerojatni nastanak spomenika u II. st. (sl. 3)

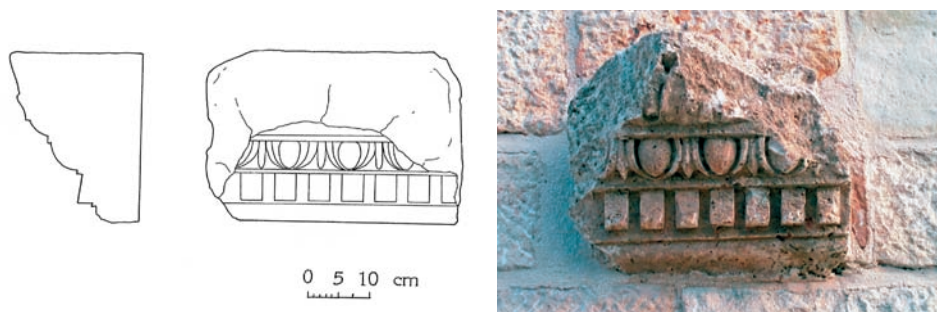
4. Ulomak vijenca od vapnenca sa zupcima, ovulima i kimom okrenutom listićima gore na vrhu. Odlomljeno slijeva i zdesna. Vis. 41,5 cm (potp.), šir. 28 cm (nepotp.), duž. 21,5 cm (nepotp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.) Inv. br. A 29848. (sl. 4)

⁵ AÉ 1936, 99, Ostia; AÉ 1979, 116, *Bovillae*; CIL VI 20643 i 25866, Rim; CIL XIV 2867, *Praeneste*.

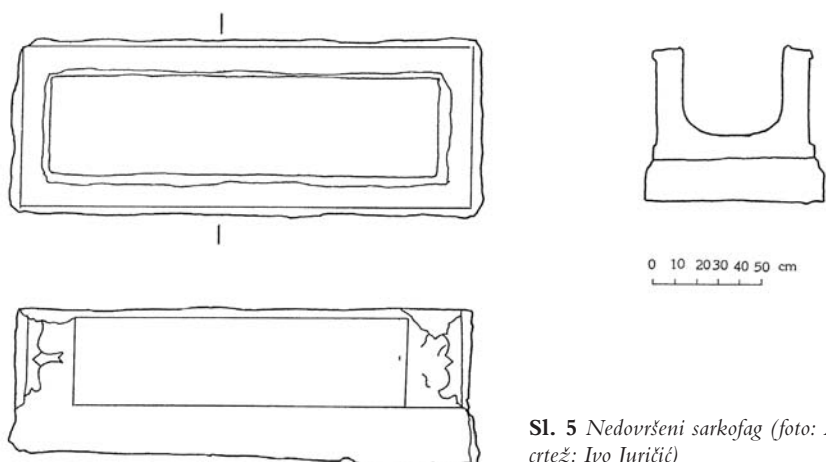
⁶ CIL XII 5119, *Narbo*.

⁷ AÉ 1914, 5, *Scarbantia*.

⁸ CIL VIII 21834, *Volubilis*.

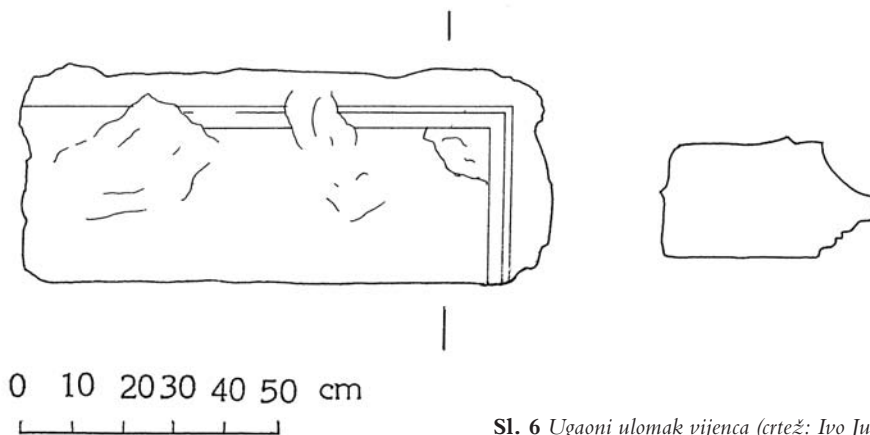
Sl. 4 Ulomak vijenca (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

Sl. 5 Nedovršeni sarkofag (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

Spomenici smješteni na privatnom posjedu:

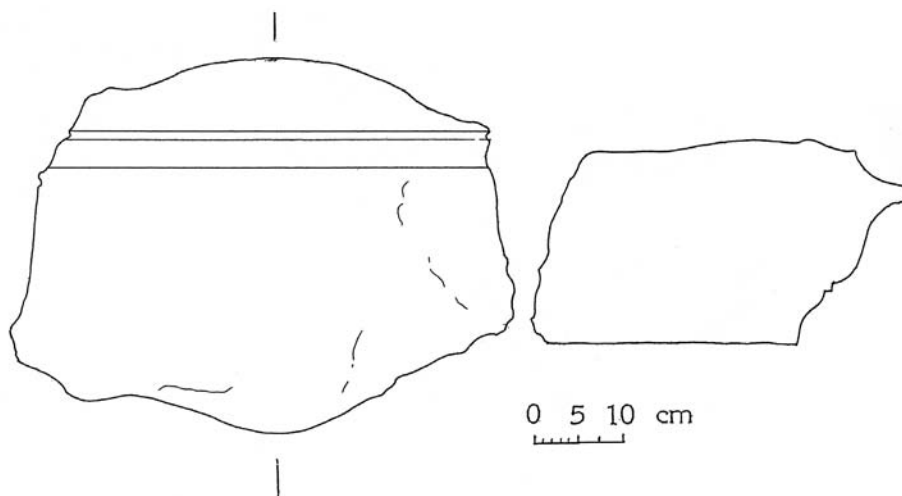
1. Nedovršeni sarkofag od vapnenca, bez natpisa. Prednja strana ima pravokutno prazno natpisno polje, slijeva i zdesna uokvireno jednostavnim plošno urezanim volutama. Prema karakterističnim bočnim volutama na natpisnoj ploči, sarkofag pripada III. st.⁹. Donji rub sprijeda nedovršen. Gornji rub ima izrađenu istaku za prihvat poklopca. Straga grubo obrađeno, bočno zaravnate ali nezaglađene površine. Vis. 82 cm (potp.), šir. 205 cm (potp.), duž. 68 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29845. III. st. (sl. 5)
2. Ugaoni ulomak vijenca od vapnenca, odlomljen na jednom kraju. Vis. 21 cm (potp.), šir. 102 cm (nepotp.), duž. 42 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29838. I. - II. st. (sl. 6)

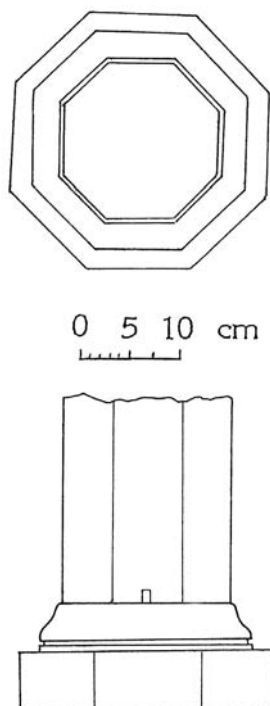
Sl. 6 Ugaoni ulomak vijenca (crtež: Ivo Juričić)

3. Ulomak vijenca od vapnenca, odlomljen lijevo i desno. Vis. 22 cm (potp.), šir. 57 cm (nepotp.), duž. 42,5 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29839. I. - II. st. (sl. 7)
4. Baza i donji dio osmerokutnog stupa od vapnenca. Promjer baze 26 cm, promjer stupa 17 cm, vis. 32 cm (nepotp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29840. Stupić pripada novijem razdoblju (XIX. - XX. st.?). (sl. 8)
5. Kvadratni blok od vapnenca s kružnom šupljinom. Vis. 25 cm (potp.), šir. 40 cm (potp.), duž. 39 cm (potp.), promjer šupljine 22 cm. Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29841. (sl. 9)

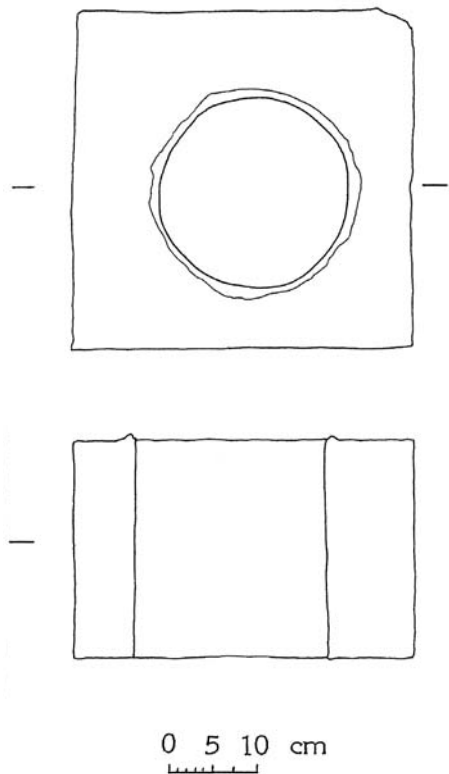
⁹ Rebecchi 1977, Taf. 54-80., 135; Rebecchi 1978, 243.

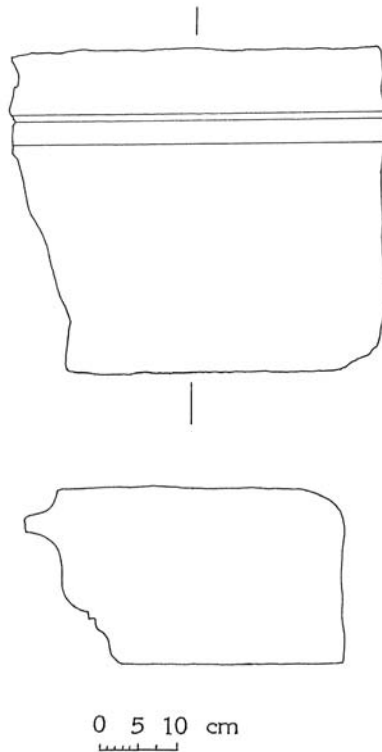
Sl. 7 Ulomak vijenca (crtež: Ivo Juričić)

Sl. 8 Osmerokutni stup (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

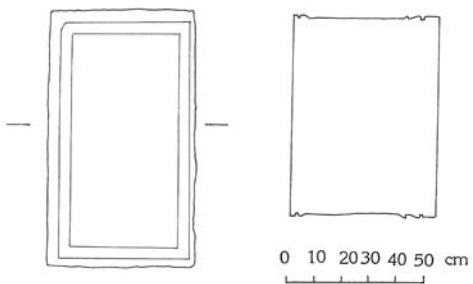
Sl. 9 Blok s kružnom šupljinom (crtež: Ivo Juričić)

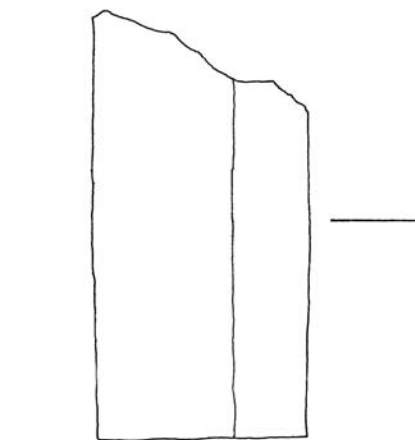
Sl. 10 Ulomak vijenca (crtež: Ivo Juričić)

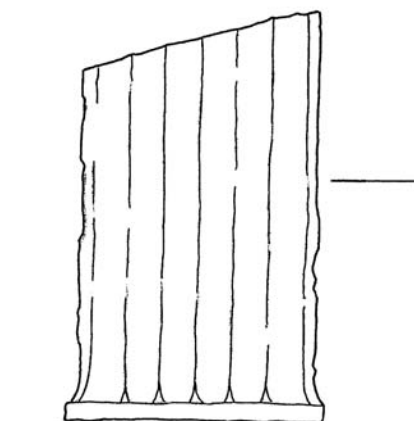
Sl. 11 Blok s profilacijom (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

6. Ulomak vijenca od vapnenca odlomljen lijevo. Vis. 23 cm (potp.), šir. 48,5 cm (nepotp.), duž. 42 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29842. I. - II. st. (sl. 10)
7. Pravokutni blok od vapnenca s profilacijom na dvije nasuprotne strane. Vis. 94 cm (potp.), šir. 53 cm (potp.), duž. 70 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.) Inv. br. A 29843. I. - II. st. (sl. 11)
8. Dovratnik od vapnenca, na jednom kraju odlomljen. Vis. 85 cm (nepotp.), šir. 42 cm (potp.), duž. 24 cm (potp.). Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29844. (sl. 12)
9. Ulomak kaneliranog stupa od vapnenca. Odlomljen na jednom kraju, na drugome zaravnat. Vis. 70 cm (nepotp.), promjer 41 cm. Nalazište: nepoznato, Pula ili okolica (1988. - 2005.). Inv. br. A 29846. (sl. 13)

0 10 20 30 40 50

0 10 20 30 40 50 cm

Sl. 12 Dovratnik (crtež: Ivo Juričić)

Sl. 13 Ulomak kaneliranog stupa (crtež: Ivo Juričić)

Četiri spomenika istoga su dana dopremljena u park Arheološkog muzeja Istre:

1. Ara od vapnenca s profiliranim postoljem i kruništem. Na vrhu se nalaze dva pulvinara sprijeda ukrašena rozetama. Natpis se nalazi u neuokvirenom natpisnom polju visine 110 cm i širine 49 cm (sl. 14, 15, 16).

D(is) M(anibus) / Sex(ti) Saccidi / Valenti / v(ixit) a(nnos) XVIII d(ies) I[II] / Saccidia Zosim[a] / et Ael(ius) Hermes[s] / par(entes) / v(ivi) f(ecerunt).

Spomenik su sinu Sekstu Sacidiju Valensu, koji je poživio devetnaest godina i dva dana, podigli njegovi roditelji Sacidija Zosima i Elije Hermes. Razmjerno rijedak nomen *Saccidii* prisutan je u srednjoj Italiji i u Saloni¹⁰. Istočnjačka kognomina Zosima i Hermes¹¹ upućuju na oslobođeničko podrijetlo roditelja. Skraćeni očev gentilicij jednak je gentiliciju cara Hadrijana i može se dovesti u vezu s generacijama koje su stekle rimsko građansko pravo za Hadrijanove vladavine. Na kraju petog reda slovo M stiže do kraja reda. Vjerojatno su slova M i A na kraju reda bila vezana ligaturom, no zbog oštećenja slovo A više nije vidljivo. Početni dio šestog reda jače je oštećen i očev se gentilicij jedva razabire. Desna bočna strana nosi reljefe poliptiha voštanih tablica (*codex ansatus*) s konopcem za vješanje, komplet pisaljki (*stili*) u kožnom spremniku otvorenog poklopca i na dnu vodoravno položeno dljeto (*scalprum*)¹² (sl. 16). Dljeto je prepoznatljivo prema lagano proširenom sječivu na desnoj strani. Manje je vjerojatno da predmet predstavlja brisaljku (*rallum*), koja bi trebala imati naglašeno trapezoidan oblik¹³.

Tablice i pisaljke pojavljuju se zajedno s prikazom drvodjeljskog alata kao ilustracija pojedinih karakterističnih zanimanja, na primjer zanimanja trgovca građevinskim materijalom¹⁴. Donji dio je sprijeda oštećen. Vis. 186 cm (potp.), šir. 63 cm (potp.), duž. 43 cm (potp.). Visina slova: 1. red 8 cm, 2. red 6 cm, 3. red 5,5 cm, 4. red 5 cm, 5. red 4,5 cm, 6. red 4,2 cm, 7. red 4 cm. Nalazište: Pula, Kandlerova ulica, 1988. – 1990. (?). Inv. br. A 29851. Prema obliku spomenika, formuli DM, onomastičkim obrascima bez filijacije i skraćenom nomenu *Ael(ius)*, ara se može datirati u drugu ili treću trećinu II. st.

¹⁰ CIL IX 2106, Pietra de Fusi; CIL XI 2, *Ravenna*; CIL XI 50, *Ravenna*; ILJug 3 2141, *Salona*.

¹¹ Alföldy 1969, 367.

¹² Slični su prikazi poznati s reljefa iz Pule (II t X/1 174), Salone (CIL III 12895), Narone i Maria Saal: Cambi 1988, 97, T. I.; Öllerer 2001, 253, T. III, 1.

¹³ CIL V 1376, Aquileia = Dexheimer 1998, kat. 85, str. 229. *Manius Servius Primigenius* ima aru s prikazima voštane pločice, tintarnice i brisaljke.

¹⁴ Zimmer 1982, kat. 88, str. 165 = CIL XI 1620, *P. Alfius Erastus, negotians materiarius*.

Sl. 14 Ara Seksta Sacidija Valenta (foto: Alka Starac)

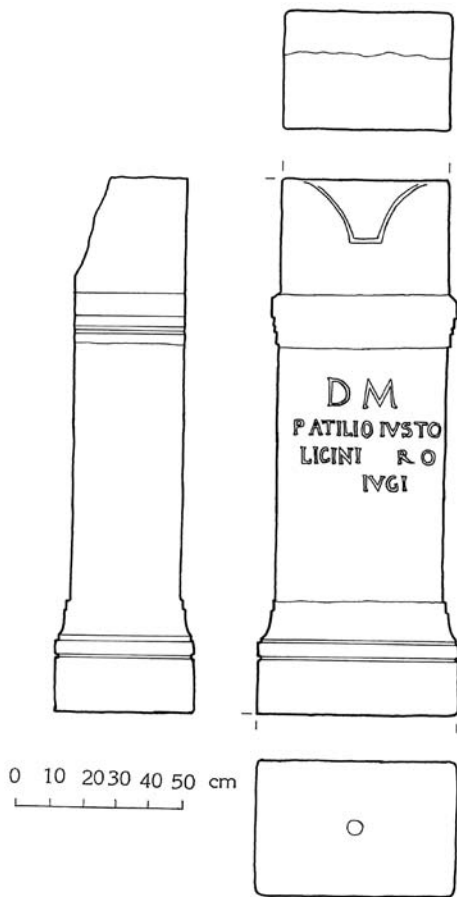
Sl. 15 Ara Seksta Sacidija Valenta, natpis (foto: Alka Starac)

Sl. 16 Ara Seksta Sacidija Valenta, bočni reljef (foto: Alka Starac)

Sl. 17 Ara Publija Atilija Justa (foto: Alka Starac)

Sl. 18 Ara Publija Atilija Justa (crtež: Vendi Jukić)

2. Ara od vapnenca s profiliranim postoljem i kruništem vrlo izlizanoga natpisnog polja, osobito u donja tri reda. Sprijeda su na kruništu linearno urezani jednostavni akroteriji bez reljefne obrade. Bočne su strane glatke. Natpis se nalazi u neuokvirenom natpisnom polju visine 77 cm i širine 49 cm (sl. 17, 18).

D M
P ATILIO IVSTO
LICINI RO
IVGI

D(is) M(anibus) / P(ublio) Atilio Iusto / Licini[a ..]ro[..] / [con]iugi / - - -

Licinija je podigla spomenik suprugu Publiju Atiliju Justu. Obiteljsko ime *Atilius*, prisutno već među republikanskim magistratima u Rimu (*LIV.* 41, 28), prvi je put zabilježeno u Istri. Obiteljsko ime *Licina*, naprotiv, odavno je poznato u Puli. Pojavljuje se na stelama prvih generacija kolonista, nastalima u epohi Oktavijana Augusta, odnosno u ranom julijevsko-klaudijevskom razdoblju¹⁵. Prvu prisutnost Licinija u Istri bilježe ipak povijesni izvori, spominjući legijskog tribuna imenom *M. Licinius Strabo* (*LIV.* 41, 2) koji je sudjelovao u ratovima Rima protiv Histra g. 178. pr. Kr. te prokonzula Ilirika u drugoj četvrtini I. st. pr. Kr. imenom *P. Licinius* (*FRONT. Strat.* 2, 5, 28)¹⁶. U drugoj četvrtini I. st. pr. Kr. uspostavljeni su klijentski odnosi između stanovnika Istre i senatorske dinastije Licinija stvaranjem velikih zemljoposjeda, a ta se veza pokazala čvrstom tijekom cijelog I. st. pos. Kr.¹⁷. U trećem redu slova su vrlo izlizana i nečitka; u drugoj riječi u redu prije slova R vidljiva je uspravna crta slova, vjerojatno I, a na kraju trećeg reda nakon slova O, nazire se još jedna uspravna crta koja visinom izlazi izvan reda. Za ovu posljednju crtu nije sigurno je li urezana namjerno kao slovo I ili T, ili se radi o slučajnom oštećenju. U četvrtom redu, naziru se vrlo izlizana slova IVGI koja bi mogla pripadati riječi *coniugi*. Posljednji, jako oštećeni red možda sadrži riječ *fecit*. Vis. 162 cm (potp.), šir. 58 cm (potp.), duž. 42 cm (potp.). Visina slova: 1. red 7,4 cm, 2. red 5,2 cm, 3. red 4,5 cm, 4. red 4,8 cm, 5. red 4,2 cm. Nalazište: Pula, Kandlerova ulica, 1988. – 1990. (?). Inv. br. A 29852. Poput prethodnog spomenika, prema obliku, formuli DM i onomastičkim obrascima bez filijacije, ara pripada u drugu ili treću trećinu II. st.

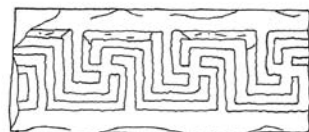
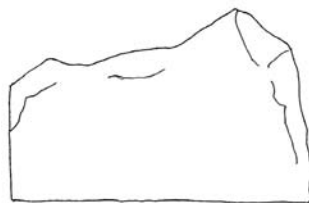
3. Greda od vapnenca s dvostrukim meandrom na prednjoj strani. Vis. 29 cm (potp.), šir. 69 cm (nepotp.), duž. 48 cm (potp.). Nalazište: Pula, Kandlerova ulica, 1988. – 1990. (?). Inv. br. A 29853. Vjerojatno element složenog nadgrobno spomenika većih dimenzija iz I. st. (sl. 19).

¹⁵ Starac 2002, 74; Ilt X/1 241, 314.

¹⁶ Starac 1999, 19.

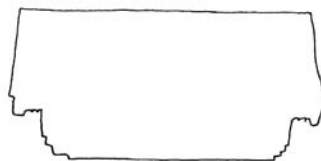
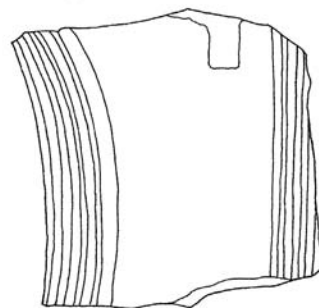
¹⁷ Tassaux 1984, 201; Starac 1999, 53.

4. Dvostrani profilirani vijenac od vapnenca. Jedna profilirana strana je ravna, druga konkavno zaobljena. Na donjoj se strani nalazi utor. Vis. 36 cm (potp.), šir. 60 cm (potp.), duž. 62 cm (potp.). Nalazište: Pula, Kandlerova ulica, 1988. - 1990. (?). Inv. br. A 29854 (sl. 20).

0 10 20 30 40 50 cm

Sl. 19 Greda s meandrom (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

0 10 20 30 40 50 cm

Sl. 20 Dvostrani vijenac (foto: Alka Starac, crtež: Ivo Juričić)

U zbirku Arheološkog muzeja Istre u studenom 2005. godine otkupom je ušao pravokutni stup od sivog bardiglio mramora s natpisom i urezanim grčkim križevima. Izvorni rimski zavjetni natpis očuvan je u cijelosti i nalazi se u gornjem dijelu natpisnog polja koje pokriva cijelu prednju stranu stupa, a uokvireno je ravnom letvicom širine 2 cm i izvijenom letvicom širine 2,5 cm. Natpisno je polje široko 16,6 cm, a sačuvana (nepotpuna) visina iznosi 68,6 cm (sl. 21, 22).

Veneri / d(onum) d(edit) / C(aius) Caeparius / Ursio.

Sl. 21 Zavjetni natpis posvećen Veneri (foto: Alka Starac)

Gaj Ceparije Ursio poklanja dar (zavjet) Veneri. Obiteljsko ime *Caeparii* prisutno je u rimskoj koloniji Poli na nadgrobnim spomenicima nastalima potkraj I. st. (IIt X/1 346) i u II. st. (IIt X/1 236). Razmjerno je rijetko, iako je ovo ime zabilježeno u Rimu i na Siciliji, koncentracija mu je ograničena na Istru i Veneto, odnosno na područje italske *Regio X* s graničnim zonama (*Emona*)¹⁸. Onomastičke studije vezane za predrimsku i rimsku populaciju pokazale su izrazitu koncentraciju obiteljskih imena sa završetkom *-arius*, prvenstveno u sjevernoj Istri, a potom u Venetu i sjevernoj

¹⁸ Šašel 1992, 62.

Italiji¹⁹. U sekundarnoj obradi iznad i ispod natpisa na prednjoj strani urezana su dva križa, od kojih je gornji istokraki (grčki), a donji blago produženoga donjeg kraka (latinski križ). Na stražnjoj je strani urezan istokraki križ (sl. 22). Bočne strane stupa obrubljene su ravnom i izvijenom letvicom, jednako kao prednje, natpisno polje. Gornja i stražnja strana su zaglađene, dolje odlomljeno. Prema obliku i dekoraciji, stup je mogao biti dijelom složene arhitektonske konstrukcije posvećene Veneri. Vis. 72 cm (nepotp.), šir. 26 cm (potp.), duž. 18 cm (potp.). Visina slova: 1. red 2,9 cm, 2. red 2,8 cm, 3. i 4. red 2 cm. Nalazište: Galižana, kod crkve Sv. Maura. Smještaj: park AMI Pula, inv. br. A 29855, dovezeno 8. studenoga 2005. Pravilnost slova i odsutnost filijacije u imenu donatora upućuju na vjerojatnu dataciju u II. st. pos. Kr.

Sl. 22 Zavjetni natpis posvećen Veneri, otraga (foto: Alka Starac)

¹⁹ Untermann 1961, K IV.

LITERATURA

- ALFÖLDY, G. 1969. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.
- CAMBI, N. 1988. Nadgrobna stela s čitavom ljudskom figurom na istočnom Jadranu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 27/14, 93-114.
- DEXHEIMER, D. 1998. Oberitalische Grabaltäre. Ein Beitrag zur Sepulkralkunst der römischen Kaiserzeit, *British Archaeological Reports* 741, Oxford.
- JURKIĆ-GIRARDI, V. 1978. Nov prilog poznavanju edila u antičkoj Puli. *Živa Antika* 28, 1-2, 361-367.
- MOCSY, A. 1974. *Pannonia and Upper Moesia*. London - Boston.
- Notiziario epigrafico 1994. A cura di Fulvia Mainardis e Claudio Zaccaria. *Aquileia Nostra* 65, 261-328.
- ÖLLERER, CH. 2001. Die Darstellung von Schreibgerät auf norischen Librarianereliefs. In: *Carinthia romana und die römische Welt. Festschrift für Gernot Piccottini*. 249-262. Klagenfurt.
- REBECCHI, F. 1977. Sarcofagi cispadani di età imperiale romana. Ricerche sulla decorazione figurata, sulla produzione e sul loro commercio. *Mitteilungen des Deutsches archäologischen Instituts, Römische Abteilung (Mainz)*, 84, 1, 107-158.
- REBECCHI, F. 1978. I sarcofagi romani dell'arco adriatico, *Antichità Altoadriatiche* 13, 201-258.
- STARAC, A. 2002. Rimske stele u Istriji, *Histria Archaeologica* 31, 61-132.
- STARAC, A. 1999. *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji, Društveno i pravno uređenje prema literarnoj, natpisnoj i arheološkoj građi I. Istrija*. Monografije i katalozi 10/I. Arheološki muzej Istre, Pula.
- ŠAŠEL, J. 1992. Caesernii. In: *Opera selecta. Situla* 30, 54-74.
- TASSAUX, F. 1984. L'implantation territoriale des grandes familles d'Istrie. *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste. Quaderno* 13, 2, 193-229.
- UNTERMANN, J. 1961. *Die venetischen Personennamen*, Wiesbaden.
- ZIMMER, G. 1982. *Römische Berufsdarstellungen. Archäologische Forschungen* 12, Berlin.

SAŽETAK

KAMENI SPOMENICI IZ PULE I OKOLICE - 2005.

Alka STARAC

Bogatu zbirku epigrafskih spomenika iz Pule povećali smo krajem 2005. godine ovećim brojem natpisa ranije nepoznatih stručnoj javnosti. U zidovima ugostiteljskog objekta i u dvorištu kuće u dijelu Pule zvanom Monte Serpente, zatečen je veći broj ulomaka kamenih spomenika od vapnenca koji su registrirani kao pokretno kulturno dobro. Na privatnom posjedu uzidan je ulomak vijenca sa zupcima i ovulima (sl. 4) te tri natpisa: 1. Gornji dio arhitektonske stele od vapnenca s glatkim pilastrima i korintskim kapitelima nosi natpis *C(aius) Lindiu[s] / [- - -]* (sl. 1). Rekonstrukcija početnog sadržaja drugog reda mogla bi glasiti: *C(ai) [(i)bertus]*, iza čega slijedi *cognomen*. Tip stele i osobitosti dekoracije ukazuju na prvu polovicu ili sredinu I. st. 2. Desna strana are od vapnenca s natpisom *[- - -]claniae / [- - -]inae* (sl. 2). Nomen bi se mogao restituirati u: *Fidiclania*, s obzirom na stariji nalaz spomenika istoimenog edila i duumvira kolonije Pole. 3. Ulomak are od vapnenca (sl. 3). *P(ublio) Sarioleno / Rufo frat(ri)*. Pravilnost slova i izostanak filijacije upućuju na vjerojatni nastanak spomenika u II. st.

Na privatnom posjedu smješten je nedovršeni sarkofag od vapnenca, bez natpisa (sl. 5). Prema karakterističnim bočnim volutama natpisne ploče, sarkofag pripada u III. st. Ostali su spomenici na privatnom posjedu: tri ulomka vijenaca (sl. 6, 7, 10), dovratnik (sl. 12), blok s profilacijom na dvije nasuprotne strane (sl. 11), blok sa šupljinom (sl. 9), dva ulomka stupova (sl. 8, 13).

Četiri spomenika istoga su dana dopremljena u park Arheološkog muzeja Istre: 1. Ara od vapnenca s profiliranim postoljem i pulvinarima na kruništu (sl. 14, 15, 16). *D(is) M(anibus) / Sex(ti) Saccidi / Valenti / v(ixit) a(nnos) XVIII d(ies) I[I] / Saccidia Zosim[a] / et Ael(ius) Herme[s] / par(entes) / v(ivi) f(ecerunt)*. Desna bočna strana nosi reljefe poliptiha voštanih tablica (*codex ansatus*) s konopcem za vješanje, komplet pisaljki (*stili*) u kožnom spremniku otvorenog poklopca i na dnu vodoravno položeno dljeto (*scalprum*) (sl. 16). Tablice i pisaljke pojavljuju se zajedno s prikazom drvodjeljskog alata kao ilustracija zanimanja trgovca građevinskim materijalom (CIL XI 1620). Prema obliku spomenika, formuli DM, onomastičkim obrascima bez filijacije i skraćenom nomenu *Ael(ius)*, ara se može datirati u drugu ili treću trećinu II. st. 2. Ara od vapnenca s profiliranim postoljem i kruništem, vrlo izlisanog natpisnog polja. Bočne su strane glatke (sl. 17, 18). *D(is) M(anibus) / P(ublio) Atilio Iusto / Licinia [..]ro[..] / [co]iugi / - - - - -*. Obiteljsko ime *Atilius* prvi je put zabilježeno u Istri. Obiteljsko ime *Licina*, naprotiv, pojavljuje se na stelama prvih generacija kolonista Pole (IIt X/1 241, 314); u drugoj četvrtini I. st. pr. Kr. uspostavljeni su klijentski odnosi između stanovnika Istre i senatorske dinastije Licinija stvaranjem velikih zemljoposjeda, a ta se veza pokazala čvrstom tijekom cijelog I. st. pos. Kr. Ara pripada drugoj ili trećoj trećini II. st. 3. Greda od vapnenca s dvostrukim meandrom na prednjoj strani, vjerojatno element složenog nadgrobnog spomenika

većih dimenzija iz I. st. (sl. 19). 4. Dvostrani profilirani vijenac od vapnenca (sl. 20). U zbirku Arheološkog muzeja Istre u studenom 2005. otkupom je ušao pravokutni stup od sivog bardiglio mramora s natpisom i urezanim grčkim križevima, pronađen kod crkve Sv. Maura nedaleko Galižane. Izvorni zavjetni natpis očuvan je u cijelosti: *Veneri / d(onum) d(edit) / C(aius) Caeparius / Ursio* (sl. 21). U sekundarnoj obradi iznad i ispod natpisa na prednjoj strani urezana su dva križa, od kojih je gornji istokraki (grčki) a donji blago produženoga donjeg kraka (latinski križ). Na stražnjoj je strani urezan istokraki križ (sl. 22). Bočne strane stupa obrubljene su ravnom i izvijenom letvicom, jednako kao natpisno polje. Prema obliku i dekoraciji, stup je mogao biti dijelom složene arhitektonske konstrukcije posvećene Veneri. Pravilnost slova i odsutnost filijacije u imenu donatora upućuju na dataciju u II. st. pos. Kr.

SUMMARY

STONE MONUMENTS FROM PULA AND THE SURROUNDING AREA - 2005

Alka STARAC

Towards the end of 2005, a considerable number of inscriptions that had previously been unknown to experts became a constituent part of the collection of epigraphic monuments from Pula and the surrounding area. Numerous fragments belonging to limestone monuments were found in the walls of a catering establishment and in the yard of a house in Monte Serpente, Pula. The fragments were registered as mobile cultural assets. A fragment of a cornice with dentils and rounded ovals (fig. 4) was found built into a wall on private property. Moreover, three other fragments were found that bear inscriptions. The first fragment is the upper part of an architectonic stele in limestone with smooth pilasters and Corinthian capitals bearing the inscription *C(aius) Lindiu[s] / [- - -]* (fig. 1). A possible reconstruction of the beginning of the second line is, *C(ai) [l(ibertus)]*, followed by *cognomen*. The type of stele and the special quality of the decoration are indications that the artefact may be dated to the first half or middle of the 1st century AD. The second fragment is the right side of a limestone altar bearing the inscription *[- - -]claniae / [- - -]inae* (fig. 2). The nomen may be *Fidiclania*, as indicated by an earlier find of a monument mentioning a homonymous aedile and a duoviri official of the colony of Pola. The third fragment also in limestone (fig. 3) bears the inscription *P(ublio) Sarioleno / Rufo frat(ri)*. The symmetry of the letters and the absence of filiation indicate that the monument may be dated to the 2nd century AD.

An unfinished sarcophagus in limestone with no inscriptions (fig. 5) was also found on a private piece of property. Judging from the typical side volutes of the inscription plate, the sarcophagus can be dated to 3rd century AD. Other monuments found on private

property are: three fragments of a cornice (fig. 6, 7, 10), a door post (fig. 12), a block with a moulding on two opposite sides (fig. 11), a block with a cavity (fig. 9) and two column fragments (fig. 8, 13). Four monuments were brought to the park of the Archaeological Museum of Istria on the same day. The first one is a limestone altar with a moulded base and pulvini on the focus (fig. 14, 15, 16) *D(is) M(anibus) / Sex(ti) Saccidi / Valenti / v(ixit) a(nnos) XVIII d(ies) I[II] / Saccidia Zosim[a] / et Ael(ius) Herme[s] / par(entes) / v(ivi) f(ecerunt)*. The right lateral side bears relieves of a polyptych of wax tablets (*codex ansatus*) with a string for hanging, a set of writing implements (*stili*) in a leather container with the open lid, and a horizontally laid chisel (*scalprum*) at the bottom (fig. 16). The tablets and the writing implements appear alongside an illustration of woodworkers' tools, depicting the profession of tradesman in construction material (CIL XI 1620). The shape of the monument, the use of the DM formula, the onomastic patterns without filiation, and the abbreviated nomen *Ael(ius)*, indicate that the altar can be dated to the second or the last third of the 2nd century AD. The second monument is a limestone altar with a moulded base and focus and a much worn out inscription field. The lateral sides are smooth (fig. 17, 18). *D(is) M(anibus) / P(ublio) Atilio Iusto / Licinia[.]ro[.] / [co]iugi / - - - - -*. The family name of *Atilius* was recorded in Istria for the first time. On the other hand, the family name of *Licinia* had been registered on steles of the first generations of the colonists of Pola (II t X/1 241, 314). In the second quarter of the 1st century BC client-like relations were established between the inhabitants of Istria and the senatorial dynasty of *Licinii* by way of establishing large pieces of property, which bond proved to be a firm one in the course of the whole of the 1st century AD. The altar can be dated to the second or last third of the 2nd century AD. The third monument is a limestone traverse with a double meander on the front side. It was probably a constituent element of an elaborate funerary monument of considerable dimensions dated to the 1st century AD (fig. 19). The fourth monument is a two-sided moulded cornice in limestone (fig. 20).

In November 2005, the Archaeological Museum of Istria acquired for its collection a rectangular pillar made of grey Bardiglio marble bearing an inscription and engraved Greek crosses. The artefact was found near the church of St. Mauro in the vicinity of Galizana. The original votive inscription is completely preserved: *Veneri / d(onum) d(edit) / C(aius) Caeparius / Ursio* (fig. 21). At a later phase of decoration, two crosses were engraved above and below the inscription. The arms of the cross engraved above the inscription are of equal length (the Greek cross), while the one engraved below the inscription has a slightly longer lower part of the vertical arm (the Latin cross). There is a cross with both arms of equal length incised in the back of the monument (fig. 22). The lateral sides of the pillar are bordered with a straight and a curving decorative relief strip, and the same is the case with the inscription field. Judging by its shape and ornaments, the column may have been a constituent part of a more elaborate architectonic construction dedicated to Venus. The symmetry of the letters and the absence of filiation in the name of the donor indicate that the monument may be dated to the 2nd century AD.